

VYUČUJEME NA THEOLOGII OPRAVDU THEOLOGII? MALÁ FILIPIKA PROTI A-THEOLOGŮM¹

Jan Štefan

Pavlu Filipimu

LEHREN WIR IN DER THEOLOGISCHEN FAKULTÄT WIRKLICH THEOLOGIE? EINE KLEINE PHILIPPIK GEGEN DIE A-THEOLOGEN. F. Schleiermacher charakterizovala Theologie als eine Verbindung vom religiösen bzw. kirchlichen Interesse und wissenschaftlichen Geist; P. Tillich als das mit dem unbedingten Anliegen begleitete Philosophieren. Theologisch beschäftigen wir uns mit der Bibel und mit der christlichen Tradition dann, wenn wir sie mit spiritueller, ekklesialer und existenzieller Dimension unseres Lebens konfrontieren. Nach E. Jüngel soll ein Theologe Gott ausreden zu lassen; nach G. Ebeling soll er ihn zur Sprache zu bringen. Theologische Arbeit mit der Bibel und mit der christlichen Tradition zielt also auf nichts Geringeres als das Wort / Sprechen Gottes. Lehren wir in Prager Theologischer Fakultät wirklich Theologie? Und studieren Prager Theologiestudenten wirklich Theologie? Karl Barths Lieblingswort „Sei, was du bist!“ ermahnt und ermutigt uns im Sinne einer paulinischen Paränese zur Freiheit, das zu sein, was wir sind: Theologen, Theologinnen.

¹ „Filipiku“ jsem předložil 28. 5. 2011 k diskusi na „filipiádě“, symposiu k 75. narozeninám Pavla Filipiho, konaném 27.–28. 5. 2011 na UK ETF v Praze. Její uveřejnění v Teologické reflexi chce být výrazem díky našemu učiteli a kolegovi, který tento časopis před dvaceti lety založil a poté byl jeho dlouholetým odpovědným redaktorem. Srov. první (a poslední) editoriál, P. FILIPÍ, *Lectori salutem*, TREF 1 (1995), č. 1, s. 5–6.

Text byl vypracován v rámci Výzkumného záměru MŠMT č. MSM0021620802 „Herme-
neutika křesťanské, zvláště české protestantské tradice v kulturních dějinách Evropy“.

„Svoboda theologie je výkon práva theologie být výlučně theologií.“

EBERHARD JÜNGEL²

1. Náboženský / církevní / nejzazší zájem (Schleiermacher a Tillich)

Otec praktické theologie FRIEDRICH SCHLEIERMACHER (1768–1834) – „velký Schleiermacher“, jak říkával s nádechem zjevné ironie Josef Smolík – napsal roku 1811 v § 12 svého proslulého spisu *Krátké vylíčení theologického studia*, že theolog je ten, kdo propojuje „náboženský zájem a vědeckého ducha“.³ V druhém vydání téhož díla z roku 1830 nahradil „náboženský“ zájem zájmem „církevním“: theolog je ten, kdo propojuje „církevní zájem a vědeckého ducha“.⁴ Theology z nás tedy nečiní sám předmět našeho studia, skutečnost, že se zabýváme Biblí, dějinami křesťanstva, křesťanským myšlením a církevní praxí. Tím vším se přece může zabývat (a také skutečně zabývá) i ne jeden netheolog – například filolog, historik, filosof, sociolog. A vice versa. Jestliže já, theolog, fušuji do literární historie, nestávám se tím eo ipso literárním historikem. BARTHOVY texty o Mozartovi *Vyznání Mozartovi (Bekenntnis zu Mozart, 1955)*, *Mozartova svoboda (Mozarts Freiheit, 1956)*, *Děkovný dopis Mozartovi („Ich bin sicher, dass die Engel Mozart spielen ... Dankbrief an Mozart, 1956)* či *Wolfgang Amadeus Mozart 1756–1956 (1956)*⁵ přece nepatří do muzikologie, právě tak jako

² E. JÜNGEL, „Die Freiheit der Theologie“, in: *Entsprechungen: Gott – Wahrheit – Mensch. Theologische Erörterungen*, München: Kaiser, 1980, s. 11–36, s. 29 (0. these).

³ F. SCHLEIERMACHER, *Kurze Darstellung des theologischen Studiums (1811/1830)*, Hg. v. Dirk Schmid, W. de Gruyter: Berlin-New York, 2002, s. 64n: „Wie also nur diejenigen im eigentlichen Sinne Theologen sind, welche auf irgend ein Weise auch das Kirchenregiment ausüben, und nur diejenigen das / Kirchenregiment ausüben können, welche wahrhaft Theologen sind: so muss auch bei der einseitigen Richtung dennoch beides, religiöses Interesse und wissenschaftlicher Geist, in Jedem vereinigt sein.“

⁴ Tamtéž, s. 144: „Wenn demzufolge alle wahren Theologen auch an der Kirchenleitung Theil nehmen, und Alle die in dem Kirchenregiment wirksam sind auch in der Theologie leben: so muss ohnerachtet der einseitigen Richtung beider dennoch beides, kirchliches Interesse und wissenschaftlicher Geist, in Jedem vereint sein.“

⁵ Spolu s mozartovskými výklady z *Církevní Dogmatiky* a z *Protestantské theologie v 19. století* a výňatky z Mozartových dopisů je vydal východoněmecký editor theologických knih Peter-Paul Sängner v knížce *Nesrovnatelný: Der Unvergleichliche. Karl Barth über Wolf-*

tam nepatří AUGUSTINOVÝCH *Šest knih o hudbě* (*De musica*, 387–389; in MPL 32,1081–1194) nebo LUTHEROVA hudebně-teoretická pojednání jako jeho skica *Περι της μουσικης* (1530; in WA 30 II) nebo předmluva *O nebeském umění Hudbě* (*Von der himmlischen Kunst Musica*, 1538, in WA 50).

Když v březnu 2011 přednášel v Praze skotský systematický theolog PAUL T. NIMMO o eucharistické theologii, o možných podobách pobarthovské interpretace Večeře Páně („the Lord Supper“), došlo v rozhovoru také na otázku historické věrnosti zpráv o Ježíšově poslední večeři s učedníky („the Last Supper“). Kolega Nimmo prohlásil: „I am not a biblical scholar, I am a theologian.“ Theolog jako theolog není kompetentní k tomu, aby zaujímal historické soudy. To je práce historikova. Theolog ji respektuje, ale k historikově vědeckosti přidává svou náboženskost, svou církevnost. Např. pojednává o eucharistické theologii jako občasný či pravidelný eucharistický komunikant.

I theolog ovšem pracuje, všichni to víme, z velké části netheologicky. Svou filologickou, historickou, filosofickou erudicí osvědčujeme – před sebou, mezi sebou i navenek – tím, že máme vedle svého náboženského a církevního zájmu také vědeckého ducha. V určitých situacích tento vědecký duch ovládne pole naplno: např. když formulujeme své grantové projekty nebo navrhujeme práce svých studentů a studentek na akademická ocenění. Za první republiky požívali respektu v širší české akademické i neakademické veřejnosti evangeličtí historici.⁶ V dobách reálného socialismu se podobnému uznání těšili zejména naši biblisté, v cizině uznávaní mezi kolegy biblisty, doma respektovaní mezi orientalisty. Jestliže by se však uzávorkování našeho náboženského a církevního zájmu stalo pravi-

gang *Amadeus Mozart*, Berlin (DDR): Ev. Verlagsanstalt, 1974. Česky najdeme *Barthův Dopis Mozartovi* v Kostnických jiskrách 1969, č. 3.

⁶ Totéž konstatoval pro německou jazykovou oblast G. EBELING ve své orientační příručce o studiu evangelické theologie *Studium der Theologie. Eine enzyklopädische Orientierung*, Tübingen: Mohr, 1975 (UTB 446), s. 69: „[...] dass von den Theologen gewöhnlich noch am ehesten der Kirchenhistoriker allgemeine wissenschaftliche Reputation genießt und dass zuweilen solche, die mit der Theologie nicht zurechtkommen, hier ein neutrales Refugium suchen“.

dlem, kdybychom se bez náboženského či církevního zájmu obešli natrvalo, mluvilo by vše pro to, abychom to tady na fakultě zabalili a po sentimentálním večírku na rozloučenou se rozešli každý / každá na příslušnou katedru nějaké společenskovědní fakulty – ať už si nadále hrdě říká filosofická, nebo se spokojuje se skromnějším označením humanitní či sociální vědy.

EBERHARD JÜNGEL (1934) rozlišil ve své studii *Vzájemný vztah mezi theologickými disciplinami* (1968) theologovo „přirozené“ a theologovo „dané místo“. ⁷ Přirozené – φύσις ἑαυτῶν – patří např. starozákonník mezi semitology, badatele o starověkém Orientu, jeho výzkumníky, znalce a popularizátory. S nimi – s archeology, historiky, filology, kulturology, etnology, religionisty atd. by tam měl pořád o čem hovořit. O čem si má povídat například se mnou, systematickým theologem? Církevní historik má zase přirozeně blíž k profánnímu, sekulárnímu historikovi než např. k praktickému theologovi Pavlu Filipimu. Theologický etik přirozeně spolupracuje s filosofickým etikem, praktický theolog s pedagogem, psychologem, sociologem. Přesto byla např. starozákonníkovi a církevnímu historikovi dána, poskytnuta, svěřena – θέσει – pracovna (nebo aspoň židle) v Černé ulici, ne na Palachově náměstí, a stali se tak mj. kolegy Pavla Filipiho, kterého intertestamentární židovstvo možná zajímá, možná nezajímá, kterého život staré Jednoty anno dazumal zajímat může, ale také nemusí, a pokud ho zajímá (a že ho zajímá), pak spíše jako hobby než jako profese. Bibliista a historik přijali nabídku působit na theologické fakultě proto, protože je k tomu motivovala jejich křesťanská víra a jejich konfesijní příslušnost, jejich existenciální zasaženost a jejich církevní angažovanost. V názvech jednotlivých kateder a akreditovaných studijních oborů však zůstalo zachováno slovo theologie: tedy ne katedra biblistiky, nýbrž „katedra biblické theologie“; ne obor církevní dějiny, nýbrž „obor historická theologie“. Mám dobrou naději, že barthovský pojem

⁷ E. JÜNGEL, „Das Verhältnis der theologischen Disziplinen untereinander“ (1968), nejprve in: E. JÜNGEL / K. RAHNER / M. SEITZ, *Die Praktische Theologie zwischen Wissenschaft und Praxis*, München: Kaiser, 1968, s. 11–45. Cituji z přetisku in: E. JÜNGEL, *Unterwegs zur Sache. Theologische Bemerkungen*, Kaiser: München, 1972, s. 34–59, 37.

„theologická existence“, který Barth zakřičel do června roku 1933,⁸ neztratil své oprávnění ani v našem dnešním „dnes“. Jüngel vtipně upozornil na skutečnost, že v obdobném smyslu mluvíme už jen o „filosofické existenci“. Pojem „filologická existence“ neexistuje.⁹ Upřesňuji: Sám filolog by o sobě takto nemluvil. Nanejvýš by o něm takto mohli mluvit jiní, a to v žertovném smyslu. Pak by ovšem těžký termín „existence“ přestal být zavazujícím označením pro to, čím jsem a čím chci být, a stal se zlehčujícím pojmenováním toho, jak se nechťně jevím druhým: jako příslušník politováníhodného stavu nebo ještě spíše jako komická či tragikomická figura.

Bývá zvykem dovolávat se pro svá tvrzení alespoň dvou věrohodných svědků. Génus theologické komunikace PAUL TILlich (1886–1965) – „velký Tillich“, říkával rovněž ironicky jeho jediný český žák Josef Smolík – vyhrtil existenciální zasaženost theologa jako theologa do krajnosti. Tillycha opravdu nelze podezírat z theologického fachidiotismu. Naopak, lze mu vytkat theologický minimalismus. Avšak právě proto, že ho vedle theologie (a nejednou víc než theologie) zajímalo kde co všechno, potřeboval nějak definovat, co tvoří theologovu theologičnost. Pojem, který razil, zní, jak známo, „krajní / nejzazší zájem“. V úvodních stránkách *Systematické theologie* čteme: Předmětem theologie je to, co se nás „týká bezpodmínečně“,¹⁰ a bezpodmínečně se nás týká to, „co rozhoduje o našem bytí nebo nebytí“.¹¹ „Jen takové věty jsou theologické, které se zabývají nějakým předmětem, pokud se nás tento předmět bezpodmínečně týká.“¹² „Jen takové věty jsou

⁸ K. BARTH, *Theologische Existenz heute!*, München: Kaiser, 1933. Nejprve vyšlo jako Beiheft 2 k časopisu *Zwischen den Zeiten*, záhy poté jako první sešit nové, podle tohoto prvního čísla pojmenované řady (TEH 1); následovaly četné přetisky a překlady.

⁹ Srov. JÜNGEL, „Das Verhältnis“, s. 37, pozn. 4.

¹⁰ P. TILlich, *Systematic Theology I*, Chicago: University Press, 1951, s. 12 (proloženě): „The object of theology is what concerns us ultimately.“ – Německy týž, *Systematische Theologie I*, Stuttgart: Evang. Verlagswerk, ²1956, s. 19n (proloženě): „Der Gegenstand der Theologie ist das, was uns unbedingt angeht.“

¹¹ Týž, *Systematic Theology*, s. 14 (proloženě): „Our ultimate concern is that which determines our being or not-being.“ – Týž, *Systematische Theologie*, s. 21 (proloženě): „Das, was uns unbedingt angeht, ist das, was über unser Sein oder Nichtsein entscheidet.“

¹² Týž, *Systematic Theology*, s. 12 (proloženě): „Only those propositions are theological which

theologické, které se zabývají nějakým předmětem, pokud tento předmět rozhoduje o našem bytí nebo nebytí.“¹³ Opravdu nevím, zda mohou o mém bytí a nebytí rozhodovat rekonstrukce textů svitků od Mrtvého moře nebo unikátní nález archivu Jednoty bratrské.

Shrnuji. Jako theologové se zabýváme Biblií a křesťanskou tradicí tak, že jejich svědectví konfrontujeme se spirituálním, ekleziálním a existenciálním rozměrem našich životů.

2. Slovo Boží / zvěstování (Jüngel a Ebeling)

Máme tedy ve svém theologizování tematizovat sama sebe? Známy výrok představitele erlangenské theologické školy 19. století JOHANNA CHRISTIANA KONRADA VON HOFMANNA (1810–1877) „Já křesťan jsem sobě theologovi nejvlastnější látkou své vědy“¹⁴ nám zní dnes jako dobrý, či spíše jako špatný vtíp. A co proslulé dictum pietistického konvertity AUGUSTA NEANDERA (1789–1850) „Pectus est quod facit theologum“? Český theolog se s ním namnoze poprvé setkal v polemickém anti-dictu starozákonníka SLAVOMILA DAŇKA (1885–1946) „Prý: – pectus facit theologum – srdce že dělá theologa... Nikoli pectus, nýbrž aspectus est, quod facit theologum – zřetel jest, co dělá theologa. Zřetel na Boha ovšem“.¹⁵ Svým Ne! k novoprotestantskému subjektivismu se Daněk zařadil do mainstreamu meziválečné a poválečné evropské evangelické theologie. Nejenom Barth, nezávisle na

deal with their object in so far as it can become a matter of ultimate concern for us.“ – Týž, *Systematische Theologie*, s. 20 (proloženě): „Nur solche Sätze sind theologisch, die sich mit einem Gegenstand beschäftigen, sofern er uns unbedingt angeht.“

¹³ Týž, *Systematic Theology*, s. 14 (proloženě): „Only those statements are theological which deal with their object in so far as it can become a matter of being or not-being.“ – Týž, *Systematische Theologie*, s. 21 (proloženě): „Nur solche Sätze sind theologisch, die sich mit einem Gegenstand beschäftigen, sofern er über unser Sein oder Nichtsein entscheidet.“

¹⁴ „Ich, der Christ, bin mir, dem Theologen, eigenster Stoff meiner Wissenschaft.“ – Cituji podle H. G. PÖHLMANN, *Abriss der Dogmatik. Ein Komendium*, Gütersloh: Mohn, ⁵1990, s. 25; česky Týž, *Kompendium evangelické dogmatiky*, Jihlava: Mlýn, 2002, s. 7.

¹⁵ S. DANĚK, *Jak studovat na Husově čs. evangelické fakultě bohoslovecké* (posmrtně v Ročence 1947). Cituji z daňkovské konvokační přednášky Miloše Biče z roku 1976, připojené jako doslov k skriptům S. DANĚK, *Vybrané stati*, Praha: Kalich, 1977, s. 51–64, s. 56.

něm si i mnozí další položili základní otázku: Dobře, badáme v Bibli. (Mám snad říci, že zkoumáme Bibli? Slovu badání dávám jednoznačnou přednost před dnes módním slovem výzkum. Starší německý slovník překládá „Forschung“ jako „bádání, výzkum“, novější anglický slovník překládá „research“ v opačném pořadí jako „výzkum, bádání“.) Ale proč se vlastně zabýváme Bibli? Co chceme v Bibli nalézt a jak hodláme s tím, co tam najdeme, dále naložit? Na prvních stránkách dogmatik se pak řešilo vymezení theologie, a to na dvou frontách: vůči novoprotestantskému výměru theologie jako vědy o křesťanském náboženství (výměru nasazenému příliš nízko) a vůči katolicko-novotomistickému výměru theologie jako vědy o Bohu (výměru nasazenému příliš vysoko).

Svou první dogmatiku „*Vyučování v křesťanském náboženství*“ (1924–1926) otevřel KARL BARTH (1886–1868) prohlášením, že (§ 1) problémem dogmatiky je slovo Boží a (§ 2) východiskem a cílem dogmatiky je kázání. – A muž č. 2 dialektické theologie, EMIL BRUNNER (1889–1966), učinil tématem své *Dogmatiky* (1946–1960), jediné dokončené a veřejnosti kompletně předané dogmatiky z okruhu theologů Slova, „Boží sebesdělení“ („die Selbstmitteilung Gottes“).

Theologům barthovského okruhu se podařilo přesvědčivě prokázat, že evangelická theologie je věda o Božím zjevení, o Božím promluvení, o Božím slovu. Jednou to bude theologie biblická, podruhé theologie kerygmatická, potřetí theologie dějin spásy. Tedy Barth, Bultmann i Pannenberg – podle toho, zda akcentujeme Boží sebevypověď v jeho podobě verbální (jako slovo písemné či mluvené) nebo faktické (jako událost v čase a prostoru). Studujeme-li jako theologové Bibli (a to, co k ní vede a co z ní vychází), studujeme ji jako médium Božího oslovení člověka. Věříme, že tudy Bůh promlouval k našim otcům a matkám, nadějeme se, že tudy promluví i k nám.

Nebudu citovat Bartha, ocituji barthiána na slovo vzatého. EBERHARD JÜNGEL tvrdí v tezích, kterými uzavírá svou výše zmíněnou studii o vztahu

theologických disciplín, že theologie traktuje událost Božího slova v jeho opakování: jako slovo Boží, které se má opakovat (biblická theologie) a které se opakuje (historická theologie), jeho principiální opakovatelnost (systematická theologie) a faktické opakování (praktická theologie).¹⁶ Biblická theologie tedy tematizuje „slovo Boží jako text“, historická theologie „slovo Boží jako tradici“, systematická theologie „slovo Boží jako pravdu“ a praktická theologie „slovo Boží jako událost“.¹⁷

Nebo chcete slyšet něco podobného z úst renomovaného bultmannovce? GERHARD EBELING (1912–2001) tvrdí v *Tezích k diskusi o uvedení do studia theologie* (1960),¹⁸ že strukturu theologie určuje pohyb od minulého kázání k budoucímu kázání. Zvěstováním, které se už odehrálo, se zabývá biblická a historická theologie; zvěstováním, které se má teprve odehrát, se zabývá systematická a praktická theologie.¹⁹ Svě pojetí Ebeling předvedl na theologické disciplíně, která se stala oblíbeným „neutrálním refugiem“ theologických ignorantů: na církevních dějinách.²⁰ Název jeho proslulé tübingské habilitační přednášky *Církevní dějiny jako dějiny výkladu Božího slova* (1946)²¹ vytyčuje program. V Praze jej fakticky přijal za svůj historik, kterému zvlášť ležela na srdci kvalita církevních dějin jako theologické disciplíny, AMEDEO MOLNÁR (1923–1990), a dnes se k němu hlásí náš kolega MARTIN WERNISCH (1962), jemuž se na konci osmdesátých let minulého století poštěstilo u Ebeling v Curychu studovat.

¹⁶ JÜNGEL, „Das Verhältnis“, s. 57 (teze 6,21–24). Srov. týž, *Die Freiheit*, 33 (teze 5,41–44).

¹⁷ JÜNGEL, „Das Verhältnis“, s. 57 (teze 6,31–34). V *Tezích ke svobodě theologie* je praktické theologii přisouzeno „slovo Boží jako církev“ (týž, *Die Freiheit*, 6,43).

¹⁸ G. EBELING, „Diskussionsthese zur Einführung in das Studium der Theologie“, in: *Wort und Glaube* (I), Tübingen: Mohr, 1960, s. 447–457.

¹⁹ Tamtéž, s. 448, teze II.5.

²⁰ Srov. pozn. 5.

²¹ G. EBELING, *Kirchengeschichte als Geschichte der Auslegung der Heiligen Schrift* (1946), in: *Wort Gottes und Tradition. Studien zu einer Hermeneutik der Konfessionen*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, ²1966, s. 9–27.

Shrnuji. Jako theologové se zaobíráme Biblií a křesťanskou tradicí tak, abychom (parafrázují JÜNGELA)²² umožnili Bohu, aby se vyslovil; abychom (parafrázují EBELINGA)²³ přivedli Boha k řeči. Theologova řeč nesměruje k ničemu menšímu, než je promluvení Boží.

3. Otázka, teze, pareneze

3.1. Ptám se: *Vyučujeme na teologii opravdu teologii?* (Mohl bych se samozřejmě zeptat opatrněji: *Vyučujeme na ETF také teologii?* Nebo naopak důrazněji: *Vyučujeme na ETF vůbec nějakou teologii?* A mohl bych pokračovat: *Studuje se na teologii opravdu teologie?* Kdybychom vyučovali více teologie, bylo by mezi námi, mezi učiteli i mezi studenty, méně ne-theologů – prostě proto, protože by je nebavilo pohybovat se v silovém poli, nabitém teologií.)

3.2. Ptají se nás: Jsme s to naší teologií zaujmout? Před více než dvaceti lety jsme vyšli – sahám k metafoře JANA MILÍČE LOCHMANA (1922–2004)²⁴ – z podzemí katakomb a přítmí synagog na denní světlo Areopagu. Ale přichází nám někdo zvědavě naslouchat? Vášnivě s námi disputovat? Tvrdím: Naše případná atraktivita se může zakládat pouze a jen na naší ojedinělosti, nenahraditelnosti, nezastupitelnosti. Zajímaví budeme ne jako další jedinci téhož známého druhu, nýbrž jako ti, kdo jsou svého druhu jediní. Naše ne-theologické (před-theologické) aktivity kolegové z příslušných oborů už dávno zaregistrovali – jako aktivity filologů, historiků atd., kteří shodou okolností působí na theologické fakultě.

²² JÜNGEL, *Unterwegs*, s. 55 (= Das Verhältnis, teze 1): „Theologie hat Gott ausreden zu lassen.“

²³ EBELING, WuG I, s. 456 (= Diskussionsthesen, teze V.12): „Theologie ist das wissenschaftliche Zur-Sprache-Kommen des Wortes Gottes.“

²⁴ J. M. LOCHMAN, *Theologie auf dem Areopag*, anglicky 1969 pro americký časopis *Christian Century*, německy EvTh 30 (1970), s. 547–557, a jako vstupní text do souboru *Das radikale Erbe. Versuche theologischer Orientierung in Ost und West*, Zürich: Theologischer Verlag, 1972, s. 13–21.

3.3. Chtěl jsem říci: Myslím, že by se ETF neměla podobat obchodům, které na svých vývěsních štítech inzerují, že prodávají „Levné knihy“. Vstoupíte-li dovnitř, uvidíte předměty, jež jsou ke knihám v tu užším, tu vzdálenějším, tu vůbec žádném vztahu: od cédecček a DívíDíček přes sluneční brýle a pouzdra na fotoaparáty až po plastové hračky, plyšáky a trička. Jistě, pořád tu ještě prodávají Vojnu a mír nebo Zločin a trest. V trafice nekoupíte než vodku a papirosy, klasika se tam zatoulá leda na filmech, v nichž hrají sličná Nataša nebo drsnácký Raskolnikov. Ale dost vtípkování. Myslím, že i pro ETF platí věta, kterou často a rád citoval Karl Barth: „Sei, was du bist!“, „Buď to, co/čím jsi.“, lépe: „Buď ten/tím (ta/tou), kým jsi.“ Co je to jiného než filosofická formulace základní pavlovské pareneze? Právě to jsem zamýšlel touto svou filipikou: vzájemně se povzbudit, abychom si nikdy nedali vzít svobodu k tomu *být tím, čím jsme*: theoložkami, theology.